

UOT 33.332.02

Səmayə Salahova

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti,
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı
samaya.salahova348@gmail.com
Orchid ID: 0009-0004-8470-6752

VERGİ İNZİBATÇILIĞININ NƏZƏRİ ƏSASLARI VƏ VERGİ İNİZBATÇILIĞININ İQTİSADI MAHİYYƏTİ

Xülasə

Vergi inzibatçılığı dövlət xidmətlərinin və infrastrukturun maliyyələşdirilməsi üçün vacib olan vergilərin səmərəli yığılmasını təmin edən ölkənin fiskal siyasətinin təməl daşıdır. Vergi inzibatçılığının nəzəri əsasları onun tərtibi və həyata keçirilməsini istiqamətləndirən iqtisadi nəzəriyyələr və hüquqi bazalarda dərin kök salmışdır. Bu məqalənin məqsədi vergi inzibatçılığının nəzəri əsaslarını və onların daha geniş iqtisadi prinsiplərlə necə əlaqəli olduğunu, həmçinin vergi inzibatçılığının iqtisadi artıma, gəlirlərin bölüşdürülməsinə və iqtisadi bərabərsizliyə təsirini araşdırmaq məqsədi daşıyır. O, vergi inzibatçılığının iqtisadi mahiyyətini tədqiq edir, onun resurs bölgüsünə, gəlir bölgüsünə və makroiqtisadi sabitliyə təsirini vurğulayır. Bu məqsədlə məqalədə vergitutmanın keçdiyi tarixi inkişaf mərhələlərinə toxunulur həmçinin vergi inzibatçılığının iqtisadiyyatın həlledici aspekti kimi oynadığı rol nəzərdən keçirilir. Buna, fiziki şəxslərdən və müəssisələrdən vergilərin idarə edilməsi və yığılması prosesi və gəlir vergisindəki dəyişikliklərin uzunmüddətli dövrə necə təsir etdiyi də aiddir. Ən son texnologiyaların mənimsənilməsi, davranış iqtisadiyyatının incəliklərinin tədqiqi və global əməkdaşlığın təşviqi tədqiqatçıların vergi sistemlərinin effektivliyini artırmaq üçün araşdırma biləcəyi əsas sahələrdir.

Xülasə, vergi inzibatçılığının nəzəri əsasları və iqtisadi mahiyyəti onun cəmiyyətdəki rolunun dərk edilməsi üçün ayrılmaz tərkib hissəsidir. Vergi inzibatçılığının mürəkkəbliklərini və nüanslarını tədqiq etməklə, bu məqalə onun dövlətlərin fiskal sağlamlığının və iqtisadi canlılığının təmin edilməsində mühüm funksiyasına işıq salır. Vergi administrasiyaları 21-ci əsrin çağırışlarını idarə edərkən, onların uyğunlaşma və innovasiya qabiliyyəti iqtisadi rifahın və sosial rifahın gücləndirilməsində uğurlarının açarı olacaq.

Məqsəd: bu məqalənin əsas məqsədi, vergi inzibatçılığının nəzəri əsaslarını araşdırmaq və onun iqtisadi inkişaf, gəlir bölgüsü və makroiqtisadi sabitlikdəki rolunu müəyyənləşdirməkdir. Eyni zamanda, vergi inzibatçılığının çağdaş problemlər və texnologiyalar fonunda inkişaf potensialını vurğulamaq da hədəflər arasındadır.

Metodologiya: məqalə əsasən nəzəri təhlilə əsaslanır və bu təhlil çərçivəsində: tarixi məlumatların və mövcud iqtisadi modellərin təhlili həyata keçirilir. Vergi inzibatçılığında müasir texnoloji tətbiqlər və onların təsirinə diqqət yetirilir və vergi yığımının müxtəlif strukturları və onların iqtisadi inkişafa təsiri müqayisəli şəkildə araşdırılır.

Elmi Yenilik: bu araşdırma vergi inzibatçılığına davranış iqtisadiyyatı, AI və blokçeyn kimi yeni texnologiyaların tətbiqi aspektlərini əhatə edir. Bu texnologiyalar, vergi inzibatçılığında səmərəliliyin artırılması və şəffaflığın təmin edilməsində mühüm rol oynaya bilər. Məqalə, bu yanaşmaları nəzərdən keçirməklə, daha innovativ və effektiv vergi sistemlərinin yaradılması üçün mümkün istiqamətlər təklif edir.

Açar sözlər: vergi inzibatçılığı, gəlirlərin bölgüsü, vergi toplama prosesi, vergitutmada mütərəqqilik

Giriş

Vergi inzibatçılığı istənilən iqtisadiyyatın həlledici aspektidir. Buna, fiziki şəxslərdən və müəssisələrdən vergilərin idarə edilməsi və yığılması prosesində aiddir. Vergilər hökumətlərin səhiyyə, təhsil və infrastruktur kimi dövlət xidmətlərini maliyyələşdirmək üçün istifadə etdikləri əsas gəlir mənbəyidir. Vergi inzibatçılığı da vergi sisteminin bütün vətəndaşlar üçün ədalətli və bərabər olmasını təmin etməkdə əsas rol oynayır. Vergi qanunlarını və qaydalarını tətbiq etməklə hökumətlər vergidən yayınmanın qarşısını ala və vergi sisteminin bütövlüyünü qorumağa kömək edən uyğunluğu təşviq edə bilirlər. Xülasə, vergi inzibatçılığı istənilən müasir iqtisadiyyatın fəaliyyəti üçün vacibdir və hökumətlərin öz vətəndaşlarına mühüm dövlət xidmətləri göstərə bilməsini təmin etmək üçün əhəmiyyətli rol oynayır.

“Vergi inzibatçılığının iqtisadi mahiyyəti iqtisadi prinsiplərin dərinədən dərk edilməsini və onların vergitutmada tətbiqini tələb edən mürəkkəb və çoxşaxəli mövzudur. Bu məqalə vergi inzibatçılığının nəzəri əsaslarını və onların daha geniş iqtisadi prinsiplərlə necə əlaqəli olduğunu, həmçinin vergi inzibatçılığının iqtisadi artıma, gəlirlərin bölüşdürülməsinə və iqtisadi bərabərsizliyə təsirini araşdırmaq məqsədi daşıyır”.

Vergi inzibatçılığının tarixi və onun zamanla necə inkişaf etməsi və ölkələr arası müqayisəsi

Vergitutma uzun bir tarixə malikdir və zaman keçdikcə inkişaf etmişdir. Ən erkən vergilər idxal rüsumları olmuşdur, o, daxili məhsuldan daha asan vergiyə cəlb olunurdu. Eynilə, sadə dövriyyə vergisi (ümumi satışdan tutulan) iqtisadi cəhətdən üstün, lakin inzibati cəhətdən daha tələbkər ƏDV-nin ixtirasından əvvəl uzun müddət öz təsirini qoruyub saxlamışdır.

Daşınmaz əmlakı müəyyən etmək və beləliklə, vergiyə cəlb etmək digər aktivlərə nisbətən daha asandır; o cümlədən, baş vergisini (hər bir şəxsə tətbiq edilən vahid vergi) həyata keçirmək tarixən daha asan olmuşdur. Buna görə də təəccüblü deyil ki, ilk birbaşa yığımlar baş və torpaq vergiləri idi. Qədim dünyada vergitutma nisbətən az rol oynasa da, Yunanıstan və Romada istehlakdan vergi alınır. İdxal mallara tətbiq edilən gömrük vergiləri və vergilər, gəlir istehsalı nəzərə alındığından çox zaman daxili istehlakdan alınan vergidən daha çox əhəmiyyət kəsb edirdi [1].

Orta əsrlərdə bu köhnə vergilərin bir çoxu, xüsusən də birbaşa vergilər öz yerini müxtəlif məcburi xidmətlərə və “hədiyyə” sisteminə (əsasən hədiyyələrdən alınan) verdi. Əsas dolaylı vergilər tranzit vergiləri (müəyyən ölkədən keçən mallara tətbiq edilən rüsumlar) və bazar rüsumları olmuşdur.

Vergilərdə hökumətin rolu zaman keçdikcə inkişaf etmişdir. 19-cu əsrdə vergilərin əsasən hökumətin maliyyələşdirilməsinə xidmət etməli olduğu fikri geniş yayılmışdı. Bununla belə, əvvəlki dövrlərdə hökumətlər vergitutmadan yalnız fiskal məqsədlər üçün deyil, başqa məqsədlər üçün də istifadə etmişdir [2].

Böyük Britaniyanın vergi yükü digər inkişaf etmiş ölkələrlə müqayisədə nisbətən fərqlidir. Müharibədən sonrakı ilk illərdə Böyük Britaniya nisbətən yüksək vergi ölkəsi idi və 1960-cı illərdə baş verən Böyük Britaniyanın vergi yükünün böyük artımı onun 1970-ci illərdə belə eyni qalmasını təmin etdi. Digər sənaye ölkələrinin əksəriyyətində dövlət ən azı 1980-ci illərə qədər və çox vaxt ondan sonra da böyüməyə davam etdi; əksinə, Böyük Britaniyanın vergi gəlirləri bu dövrdə ÜDM-in faizi kimi azalıb. Bu gün Böyük Britaniyanın vergi gəlirləri beynəlxalq standartlara görə orta səviyyədədir, Avstraliya və ya ABŞ-dən yüksəkdir, lakin Fransa və ya İtaliyadan aşağıdır.

Birləşmiş Krallıqda vergi gəlirlərinin 2024-cü illərdə ümumi daxili məhsulun (ÜDM) 36,9%-nə bərabər olan ən yüksək səviyyəyə çatacağı proqnozlaşdırılır [3].

ABŞ-da federal gəlir vergisi rəsmi olaraq 1913-cü ildə qüvvəyə minib və bu gün ödədiyimiz vergilərin çoxu 1920-1930-cu illərdə, o cümlədən əmlak vergisi, hədiyyə vergisi və Sosial Müdafiə vergiləri yaradılmışdır[4].

Vergi siyasətinin əsasını təşkil edən iqtisadi prinsiplər və onların vergi inzibatchılığına necə təsir etməsi

Vergitutma prinsipləri uzun illər əvvəl formalaşmışdır. Adam Smit “Xalqların sərvəti” əsərində (1776) vergitutmada dörd ədalətliklik, müəyyənlik, rahatlıq və səmərəlilik prinsipinə əməl edilməli olduğunu iddia edirdi. Vergi qanunlarının səmərəli idarə edilməsi üçün dörd ümumi tələb var: aydınlıq, sabitlik (və ya davamlılıq), iqtisadi səmərəlilik və rahatlıq[5]. Vergitutma prinsipləri isə aşağıdakılardır:

İqtisadi təsirlər: Vergi strukturu optimala nail olunmasına müdaxilənin qarşısını almaq üçün yaradılmalıdır.

Ədalət: Vergi yükünün bölüşdürülməsi müasir cəmiyyətdə yekdilliklə optimal olaraq qəbul edilən gəlir bölgüsü modelinə uyğun olmalıdır.

Effektiv icraya uyğun minimum yığım və uyğunluq xərcləri: Qayda vergilərin vergi ödəyiciləri üçün tələb olunan resurslar baxımından yığımların faktiki xərclərini minimuma endirəcək şəkildə müəyyən edilməsini tələb edir [6].

Vergitutma prinsipləri onun subyektlərinin öz qabiliyyətlərinə uyğun olaraq sağlam və güclü iqtisadiyyatın qurulmağında bərabər rol oynamağı təmin edir. Bunun üçün vergi strukturunun ədalətli olması və cəmiyyətin hər hansı bir hissəsinə və ya fərdlərə qarşı sərt olmaması vacibdir. Asanlıqla başa düşülən və hər hansı qeyri-müəyyənliklərdən uzaq olmalıdır. Bütün bu şərtlərin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün müəyyən qaydalar ümumiyyətlə vergitutma prinsipləri kimi tanınır.

Vergi idarəçiliyi və iqtisadi artım

Vergilər ölkənin iqtisadi mənzərəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır, onun inkişaf trayektoriyasına və ümumi rifahına təsir edir. Dövlət xidmətləri üçün gəlirlərin artırılması ilə iqtisadi artımın təşviqi arasında düzgün tarazlığın yaradılması siyasətçilər üçün daimi problemdir. Vergitutma və iqtisadi artım arasındakı mürəkkəb əlaqəyə diqqət yetirək. Nəzərə alınmalı əsas aspektlərdən biri vergi dərəcələrinin investisiya və kapitalın formalaşmasına təsiridir. Müəssisələrə və fiziki şəxslərə yüksək vergi dərəcələri investisiyaların qarşısını ala bilər, bu da kapitalın yığılmasının azalmasına səbəb ola bilər. Əksinə, aşağı vergi dərəcələri biznesləri və fiziki şəxsləri sərmayə qoymağa həvəsləndirir, iqtisadi aktivliyə təkan verə və inkişaf üçün daha əlverişli mühit yarada bilər. Bundan əlavə, vergitutmanın strukturu vacibdir. Düzgün tərtib edilmiş vergi sistemi səmərəliliyi və ədalətliliyi təşviq etməlidir. Daha yüksək qazananların gəlirlərinin daha böyük bir hissəsini ödəyi mütərəqqi gəlir vergiləri gəlir bərabərsizliyini aradan qaldırmağı hədəfləyir. Bununla belə, həddindən artıq yüksək mütərəqqi vergi dərəcələri zəhməti və innovasiyanı həvəsdən sala bilər, potensial olaraq iqtisadi artıma mane ola bilər. Mütərəqqilik və iqtisadi stimullar arasında tarazlığın yaradılması çox vacibdir. Korporativ cəbhədə korporativ gəlir vergiləri ölkənin rəqəbat qabiliyyətinə təsir göstərir. Korporativ vergi dərəcələri aşağı olan ölkələr daha çox xarici sərmayə cəlb edə və biznesləri ölkə daxilində genişlənməyə təşviq edə bilər. Bununla belə, korporativ vergi dərəcələrinin azaldılması dövlət xidmətlərini təhlükə altına qoya biləcək gəlir çatışmazlığı yaratmamaq üçün diqqətlə idarə edilməlidir. İqtisadiyyat üçün faydalı hesab edilən xüsusi davranışları təşviq etmək üçün vergi siyasətləri də istifadə edilə bilər. Məsələn, tədqiqat və inkişaf, bərpa olunan enerji və ya kiçik biznes üçün vergi güzəştləri innovasiya və iş yerlərinin yaradılmasını stimullaşdırır. İqtisadi artımın təşviqində vergi siyasətinin effektivliyi həm də gəlirlərin nə dərəcədə

səmərəli istifadə olunmasından asılıdır. Hökumətin infrastruktura, təhsilə və səhiyyəyə xərcləri davamlı iqtisadi artıma töhfə verməklə məhsuldarlığı artırma və daha bacarıqlı işçi qüvvəsi yarada bilər. Bununla belə, dövlət xərclərini maliyyələşdirmək üçün borcdan hədsiz asılılıq özünəməxsus çətinliklər yaradır. Dövlət borcunun yüksək səviyyələri faiz ödənişlərinin artmasına səbəb ola bilər, potensial olaraq digər əsas dövlət xərclərini sıxışdırır və iqtisadi tənəzzüllər zamanı fiskal stimullaşdırma imkanlarını məhdudlaşdırır. Yekun olaraq, vergitutma və iqtisadi artım arasında optimal tarazlığın tapılması nüanslı yanaşma tələb edir. Siyasətçilər təkcə vergitutma səviyyəsini deyil, həm də onun strukturunu və dövlət xərclərinin səmərəliliyini nəzərə almalıdırlar. İnvestisiyaları, innovasiyaları və sosial bərabərliyi təşviq edən vergi siyasətlərini diqqətlə hazırlamaqla dövlətlər möhkəm və davamlı iqtisadi artıma yol açmaqla bilər.

Vergi inzibatçılığının gəlir bölgüsünə təsiri və iqtisadi bərabərsizlik

Vergi inzibatçılığı sahəsi gəlir bölgüsünə və ümumi iqtisadi bərabərsizliyə dərin təsirləri ilə bir millətin iqtisadi mənzərəsinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Hökumətlər vergi siyasətini tərtib etdikcə və həyata keçirdikcə, sərvətdəki fərqləri gücləndirən və ya azaldan sosial və iqtisadi strukturların memarlarına çevrilirlər.

Vergitutmada mütərəqqilik: Vergi administrasiyasının gəlir bölgüsünə təsir göstərməsinin əsas üsullarından biri mütərəqqilik konsepsiyasıdır. Proqressiv vergitutma, yüksək gəlirləri olan şəxslərin qazanclarının daha yüksək faizini vergilərə ödədikləri sistemdir. Bu yanaşma sərvətin yenidən bölüşdürülməsi və daha ədalətli cəmiyyətə töhfə vermə mexanizmi kimi xidmət edir. Mütərəqqi vergi sistemləri olan ölkələrdə yük daha çox maliyyə imkanlarına malik olanların üzərinə düşür. Bu, təkcə iqtisadi bərabərsizliyi birbaşa həll etmir, həm də sosial ədalət prinsiplərinə uyğundur. Dizaynına görə, mütərəqqi vergitutma imkanlı təbəqə ilə daha az imtiyazlı təbəqə arasında uçurumu aradan qaldırmağa, vergi yükünün bölüşdürülməsində ədalət hissini gücləndirməyə çalışır.

Vergi Kreditləri və Tutulmaları: Vergi administrasiyası gəlir bölgüsünə təsir etmək üçün vergi kreditləri və ayırmalar kimi alətlərdən də istifadə edir. Hökumətlər aztəminatlı fərdlər və ya ailələr üçün məqsədyönlü kreditlər tətbiq edə, onların vergi öhdəliklərini effektiv şəkildə azalda bilər. Eynilə, təhsil və ya səhiyyə kimi xüsusi xərclər üçün ayırmalar əhalinin müəyyən təbəqələri üzərində maliyyə təzyiqini azalda bilər. Bu tədbirlər iqtisadi fərqləri aradan qaldırmaq üçün siyasət aləti kimi çıxış edir və buna daha çox ehtiyacı olanlara ünvanlı yardım təmin edir. Fiziki şəxslərə öz gəlirlərini daha çox saxlamaq imkanı verməklə, vergi kreditləri və ayırmaları daha əhatəli iqtisadi mühitə töhfə verir.

Korporativ Vergilər və İqtisadi Bərabərsizlik: Fərdi vergilərdən başqa, korporasiyaların vergiyə cəlb olunma üsulu da gəlirlərin bölüşdürülməsində həlledici rol oynayır. Korporativ vergi siyasəti əmək haqqı, investisiya və iş yerlərinin yaradılmasına təsir edərək ümumi iqtisadi mənzərəyə təsir göstərir. Ədalətli və düzgün tərtib edilmiş korporativ vergi sistemi iqtisadi səmərələrin daha balanslı bölüşdürülməsinə kömək edə bilər. Bununla belə, korporativ vergi dərəcələri çox aşağı olarsa və ya boşluqlar böyük korporasiyalara öz ədalətli paylarını ödəməkdən yayınmağa imkan verirsə, bu, gəlir bərabərsizliyini daha da gücləndirə bilər. Varlı fərdlər korporasiyaların uğurlarından qeyri-mütənasib şəkildə faydalana bilər, daha geniş işçi qüvvəsi isə mənalı əmək haqqı artımını görmək üçün mübarizə aparır.

Sosial Proqramlarda Vergi Administrasiyasının Rolu: Vergi administrasiyası iqtisadi fərqləri aradan qaldırmaq üçün nəzərdə tutulmuş müxtəlif sosial proqramlar üçün maliyyə mənbəyi kimi xidmət edir. Rifah proqramları, təhsil təşəbbüsləri və səhiyyə xidmətləri çox vaxt vergi gəlirləri hesabına maliyyələşdirilir. Bu proqramların tərtibi və

bölüşdürülməsi vergi siyasətlərinin iqtisadi bərabərsizliyin azaldılmasına nə dərəcədə töhfə verdiyinə təsir göstərir. Vergi gəlirləri təhsilə və sosial xidmətlərə sərmayə qoymaq üçün strateji olaraq istifadə edildikdə, onlar yoxsulluq dövrünü qıra və fərdləri iqtisadi vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq üçün alətlər təqdim edə bilər. Diqqəti hamı üçün imkanların yaradılmasına yönəltməklə, vergidən maliyyələşdirilən sosial proqramlar gəlir bərabərsizliyini azaltmaq üçün qüvvəyə çevrilir.

Çətinliklər və Mülahizələr: İqtisadi bərabərsizliyi həll etmək potensialına baxmayaraq, vergi administrasiyası problemlərlə üzləşir. Vergidən yayınma, boşluqlar və qeyri-adekvat icra mütərəqqi vergi siyasətinin nəzərdə tutulan təsirini sarsıda bilər. Üstəlik, vergi məcəllələrində həddindən artıq mürəkkəblik bəzi fərdlər və ya korporasiyalar iqtisadi bərabərsizliyi gücləndirən boşluqlardan istifadə etməklə gözlənilməz fərqlər yarada bilər. Nəticə etibarilə, vergi inzibatçılığı gəlir bölgüsünün formalaşdırılması və iqtisadi bərabərsizliyin aradan qaldırılması üçün güclü vasitədir. Hökumətlər nəinki gəlir əldə etməkdə effektiv, həm də daha ədalətli və ədalətli cəmiyyətə töhfə verən vergi siyasətləri hazırlayaraq incə tarazlıqda hərəkət etməlidirlər. Mütərəqqi vergitutmanı təşviq etməklə, məqsədyönlü kreditlərdən və ayırmalardan istifadə etməklə və ədalətli korporativ vergitutmanı təmin etməklə, vergi administrasiyası rifahın daha ədalətli şəkildə bölüşdürüldüyü sosial-iqtisadi mənzərənin inkişaf etdirilməsində hərəkətverici qüvvə ola bilər.

Araşdırmalar göstərir ki, aşağı gəlirli ölkələrdə vergilər və transfertlərdən əvvəlki gəlirlər digər ölkələrə nisbətən daha qeyri-bərabər bölünür. Onu qeyd etməliyik ki, bir çox ölkələrdə, hətta nisbətən bərabər olan daha zəngin ölkələrdə də bərabərsizlik artmaqdadır. Bununla belə, gəlirli ölkə qrupları və coğrafi bölgələr daxilində gəlir bərabərsizliyi və yoxsulluq nəticəsində fiskal siyasətin təsirləri qiymətləndirilmədən əvvəl və sonra yüksək səviyyələrdə çoxşaxəlilik nəzərə çarpmışdır. Bu müxtəliflik həm siyasi və sosial seçimlərin, həm də siyasətin tərtibi və həyata keçirilməsinin vacibliyini göstərir. Aşağı gəlirli ölkələrin daha dar vergi bazalarına malik olmasına və daha zəngin olanlara nisbətən daha az yenidən bölüşdürülməsinə baxmayaraq, maliyyə imkanları genişləndikcə sosial xərclərin genişlənməyə meyilli olduğuna dair sübutlar var. Hətta daha zəngin ölkələr vergi və sosial xərclər sistemləri vasitəsilə gəlir bərabərsizliyini aradan qaldırmaq üçün daha yaxşı təchiz olunsalar belə, bütün ölkələr daha ədalətli və səmərəli nəticələr yaratmaq üçün siyasətin performansını ölçə və təkmilləşdirə bilər. Nəzərə alınmalıdır ki, fiskal siyasət ölkədaxili gəlir bərabərsizliyini 40%-ə qədər azalda bilər. Daha zəngin ölkələrin yenidən bölüşdürülməsi üçün daha kasıb ölkələrə nisbətən daha çox imkan var. Aşağı gəlirli ölkələrdə fiskal siyasət bərabərsizliyin orta hesabla cəmi 3% azalmasına nail olur.

Ölkənin gəlir qrupları daxilində gəlir bərabərsizliyinin dəyişməsi siyasət seçimlərinin inkişaf səviyyəsindən kənarda əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Əksər aşağı gəlirli şəraitdə daha çox maliyyə yenidən bölüşdürülməsinə nail olmaq üçün fiskal imkanların ümumi şəkildə genişləndirilməsi tələb olunsay da, daha yaxşı tərtib edilmiş maliyyə siyasəti də təsirləri yaxşılaşdırma bilər.

Gəlirlərin səfərbərliyinin daha ədalətli siyasət seçimlərini istisna etməsinə ehtiyac yoxdur, çünki bəzi gəlir islahatları həm gəliri artırmaqda, həm də bərabərləşdirmədə səmərəli ola bilər, xüsusən də yüksək keyfiyyətli ədalətli sosial transfertlərlə birləşdirildikdə.

Fiskal müdaxilədən əvvəl və sonra aşağı gəlir bərabərsizliyi iqtisadi artım və öz növbəsində vergi bazası genişləndikcə gəlirlərin səfərbər edilməsi üçün də faydalı ola bilər.

Ədalətli iqtisadi artım imkanlarına gəlir vergisinin mütərəqqiliyinin artırılması, istehlak vergilərinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, gücləndirilmiş sosial sığortanın maliyyələşdirilməsinə kömək etmək üçün səmərəsiz subsidiyaların və vergidən azad olmaların aradan qaldırılması və tamamlayıcı natura transfertləri və hədəflərin qarışığı daxildir [7].

Vergi Administrasiyasında AI, Blockchain və Data Analitikanın tətbiqi

Vergi inzibatçılığının daim inkişaf edən mənzərəsində qabaqcıl texnologiyaların integrasiyası transformativ dəyişikliklər üçün katalizator kimi meydana çıxdı. Süni intellekt (AI), blokçeyn və məlumat analitikasının tətbiqi prosesləri dəyişdirmək, səhvləri minimuma endirmək və inzibati yükləri əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq vəd edir. Bu paradigma dəyişikliyi vergi toplama sistemlərinin səmərəliliyini və effektivliyini yenidən formalaşdırmaq potensialına malikdir. *Süni intellekt* – Vergi inzibatçılığında süni intellektin tətbiqi avtomatlaşdırmanın və ağıllı qərarların qəbulunun yeni dövrünü təqdim edir [8]. Süni intellekt alqoritmləri vergi hesablamalarının dəqiqliyini təkmilləşdirərək, görünməmiş sürət və dəqiqliklə geniş məlumat dəstlərini təhlil edə bilər. Maşın öyrənmə modelləri nümunələri, anomaliyaları və uyğunsuzluğun potensial sahələrini müəyyən etmək üçün tarixi məlumatlardan öyrənərək uyğunlaşa və inkişaf edə bilər. Bu, vergi hesablamalarının düzgünlüyünü artırmaqla yanaşı, vergi orqanlarına daha əsaslı qərarlar qəbul etmək imkanı verir. Üstəlik, süni intellekt insan resurslarının mürəkkəb təhlillərə və strateji planlaşdırmağa fokuslanmasına imkan verən rutin tapşırıqları avtomatlaşdırmağa bilər. Vergi bəyannamələrinin işlənməsindən riskin qiymətləndirilməsinə qədər süni intellekt əməliyyat iş axınlarını sadələşdirir, daha səmərəli və cavabdeh vergi inzibatçılığı çərçivəsinə töhfə verir. *Blockchain Texnologiyası*- təhlükəsiz və şəffaf mühasibat uçotu sistemi ilə tanınan Blockchain, əməliyyatların qeydə alınması və yoxlanılması üsulunu dəyişdirmək potensialına malikdir. Vergi inzibatçılığında blokçeyn şəffaflığı artırır, saxtakarlığı azaldır və maliyyə əməliyyatlarının dəyişməz qeydini yarada bilər. Bu texnologiya manipulyasiya və ya saxta fəaliyyət riskini azaldaraq vergi məlumatlarının bütövlüyünü təmin edir. Blockchain-in bir xüsusiyyəti olan ağıllı müqavilələr vergi uyğunluğu prosedurlarını avtomatlaşdırmağa bilər. Öz-özünə icra edilən bu müqavilələr əvvəlcədən müəyyən edilmiş qayda və şərtləri tətbiq edir, mürəkkəb prosesləri sadələşdirir və həm vergi ödəyiciləri, həm də səlahiyyətli orqanlar üzərində inzibati yükü azaldır. Blokçeynin qeyri-mərkəzləşdirilmiş təbiəti vergi sistemində inamı gücləndirərək məlumatların təhlükəsizliyini də artırır [9].

Data Analitika

Data analitikası vergi orqanlarına dəlillərə əsaslanan qərar qəbul etməyə imkan verən geniş verilənlər bazasından dəyərli fikirlər çıxarmağa imkan verir. Tarixi vergi məlumatlarını təhlil etməklə səlahiyyətli orqanlar tendensiyaları müəyyən edə, uyğunluq risklərini qiymətləndirə və resursları daha effektiv şəkildə bölüşdürə bilər. Proqnozlaşdırılan analitik modellər vergidən yayınmanın potensial sahələrini proqnozlaşdırmağa bilər və bu, proaktiv müdaxilələrə imkan verir. Bundan əlavə, məlumat analitikası vergi inzibatçılığına daha fərdi yanaşmanı asanlaşdırır. Fərdi və ya biznes profillərinə əsaslanan strategiyaların uyğunlaşdırılması uyğunluq prosedurlarının müvafiq və məqsədyönlü olmasını təmin edir. Bu, vergi hesablamalarının dəqiqliyini təkmilləşdirməklə yanaşı, həm də ümumi vergi ödəyicilərinin təcrübəsini artırır.

Bu texnologiyalar birlikdə daha effektiv vergi yığım sistemində kömək edir. Süni intellekt, blokçeyn və məlumat analitikasının gücündən istifadə etməklə vergi orqanları müasir iqtisadiyyatın mürəkkəbliklərinə uyğunlaşan dinamik və həssas çərçivə yarada bilərlər. Rutin tapşırıqların avtomatlaşdırılması, qiymətləndirmələrdə yüksək dəqiqlik və təkmilləşdirilmiş uyğunluq prosedurları birlikdə sadələşdirilmiş və səmərəli vergi inzibatçılığı ilə nəticələnir. Bütün dünyada hökumətlər bu texnologiyaların integrasiyasını araşdırdıqca, potensial faydalar böyükdür. Texnoloji cəhətdən inkişaf etmiş vergi inzibatçılığına keçid təkcə rəqəmsal dövrün tələblərinə uyğun gəlmir, həm də daha ədalətli, şəffaf və məsuliyyətli fiskal mənzərə üçün zəmin yaradır. Gələcək gəlirlərin yığılmasında

dəqiqliyi, ədalətliyi və səmərəliliyi təmin etmək üçün innovasiyalardan istifadə edən vergi sistemi vəd edir.

Nəticə

Nəticə olaraq, vergi inzibatçılığında üfuku transformativ irəliləyişlər və praktiki təkmilləşdirmələr üçün geniş imkanlara malikdir. Bu sahədə gələcək tədqiqat söyləri daha səmərəli, ədalətli və cavabdeh vergi sistemlərinə doğru istiqamət göstərə bilər. Bir neçə əsas sahəyə strateji diqqətin yönəldilməsi vergi inzibatçılığında əhəmiyyətli təkmilləşdirmələrə yol açar bilər. Ən qabaqcıl texnologiyaların integrasiyası vergi inzibatçılığının gələcəyi üçün bir mayak kimi seçilir. Süni intellektin, blokçeyn və məlumat analitikasının tətbiqi, proseslərdə inqilab etmək, səhvləri minimuma endirmək və inzibati yükləri əhəmiyyətli dərəcədə azaltmaq potensialına malikdir. Bu texnologiyalar vergi hesablamalarının dəqiqliyini artırar, uyğunluq prosedurlarını sadələşdirər və nəticədə daha effektiv vergi yığıcı sistemə töhfə verər bilər. Davranış iqtisadiyyatı daha nüanslı vergi siyasətlərini formalaşdırar bilən insan qərarlarının qəbulu ilə bağlı anlayışlar təklif edərək, kəşfiyyat üçün başqa bir sərhəd kimi ortaya çıxır. Bu sahədə araşdırma könüllü uyğunluğu təşviq edən və vergidən yayınmanın qarşısını alan təşviq və müdaxilələrin dizaynına rəhbərlik edə bilər. Vergi ödəyicisinin davranışına təsir edən psixoloji amilləri başa düşmək, fərdlərin və müəssisələrin müxtəlif motivləri ilə rezonans doğuran strategiyaların hazırlanması üçün çox vacibdir. Vergi inzibatçılığı tədqiqatlarında qlobal əməkdaşlıq qarşılıqlı əlaqədə olan dünyada zəruridir. Uğurlu beynəlxalq modellərin öyrənilməsi, qabaqcıl təcrübələrin paylaşılması və transsərhəd vergidən yayınma ilə mübarizə üçün əməkdaşlıq söylərinin təşviq edilməsi daha standartlaşdırılmış və effektiv yanaşmalara gətirib çıxarar bilər. Uyğunlaşdırılmış qlobal səy şəffaflığı gücləndirər, vergidən yayınma imkanlarını azaldar və həm biznes, həm də fiziki şəxslər üçün bərabər şərait yaradər bilər. Vergi inzibatçılığının təkmilləşdirilməsi üzrə praktiki addımlar bu tədqiqat işlərini müşayiət etməlidir. Vergi məəcəllələrinin sadələşdirilməsi çaşqınlığı aradan qaldırar və həm vergi ödəyiciləri, həm də səlahiyyətli orqanlar üçün uyğunluq xərclərini azaldar bilər. Texnologiya infrastrukturuna investisiyalar, hərtərəfli təhsil proqramları ilə birlikdə vergi ödəyicilərinin ümumi savadlılığını artırar və uyğunluq mədəniyyətini təşviq edə bilər. Bundan əlavə, davamlı qiymətləndirmə və uyğunlaşma effektiv vergi inzibatçılığının vacib komponentləridir. Siyasətçilər mütəmadi olaraq vergi siyasətinin təsirini qiymətləndirməli, iqtisadi tendensiyləri izləməli və dəyişən şəraitə çevik reaksiya verməlidirlər. İctimai məsləhətləşmə mexanizmləri vergi sistemlərinin cəmiyyətin gözləntilərinə uyğun olmasını və əhalinin müxtəlif ehtiyaclarını əks etdirməsini təmin edir. Tədqiqatdan əldə edilən fikirləri idarəetmə təcrübələrində nəzərəcarpacaq təkmilləşdirmələrlə birləşdirərək vergi sistemlərinin gələcəyi davamlılıq, səmərəlilik və ədalətlik ola bilər. Dinamik iqtisadi mənzərənin mürəkkəbliliklərini araşdırarkən, tədqiqat nəticələrindən istifadə etmək və praktiki tədbirlər həyata keçirmək öhdəliyi təkcə hökumətlərin gəlir ehtiyaclarını qarşılayan deyil, həm də iqtisadi artımı və sosial rifahı gücləndirən vergi inzibatçılığının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayacaqdır.

ƏDƏBİYYAT

1. <https://www.britannica.com/money/topic/taxation/History-of-taxation>
2. Maria S.Cox, Fritz Neumark, Charles E. McLure –Taxation article from The editors of Enciclopedia Britannica
3. Thomas Pope, Tom Waters “survey of the UK tax system” Published on 23 November 2016A
4. National Archives. "16th Amendment to the U.S. Constitution: Federal Income Tax (1913); Accountancy Age. "A Brief History of Taxation."

5. <https://www.futurelearn.com/info/courses/public-financial-management/0/steps/14705>
6. OECD/G20 Base Erosion and Profit Shifting Project, Addressing the
7. Tax Challenges of the Digital Economy.
8. Hazel Granger, Laura Abramovsky and Jessica Pudusery “Fiscal policy and income inequality”
9. Transformations and Challenges of Tax Law in the Era of Robotization and the Digital Economy: Aspects Linked to the Digital Tax Legal Relationship
10. Artificial Intelligence Whitepaper in Tax Entities. Microsoft- PWC.
11. The use of Artificial Intelligence by Tax Administrations, a matter of principles - CIAT Blog

Самая Салахова

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ НАЛОГОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

Резюме

Налоговое администрирование является краеугольным камнем налогово-бюджетной политики страны, обеспечивая эффективный сбор налогов, необходимых для финансирования государственных услуг и инфраструктуры. Теоретические основы налогового администрирования глубоко укоренены в экономических теориях и правовых основах, которые определяют его разработку и реализацию. Цель этой статьи — изучить теоретические основы налогового администрирования и то, как они соотносятся с более широкими экономическими принципами, а также влияние налогового администрирования на экономический рост, распределение доходов и экономическое неравенство. В нем рассматривается экономическая природа налогового администрирования, подчеркивая его влияние на распределение ресурсов, распределение доходов и макроэкономическую стабильность. С этой целью в статье рассматриваются исторические этапы развития налогообложения и рассматривается роль налогового администрирования как решающего аспекта экономики. Сюда входит процесс администрирования и сбора налогов с физических и юридических лиц, а также то, как изменения подоходного налога влияют на долгосрочную перспективу. Внедрение новейших технологий, изучение тонкостей поведенческой экономики и содействие глобальному сотрудничеству — это ключевые области, которые исследователи могут изучить для повышения эффективности налоговых систем.

Таким образом, теоретические основы и экономическая природа налогового администрирования являются неотъемлемой частью понимания его роли в обществе. Исследуя сложности и нюансы налогового администрирования, эта статья проливает свет на его важную функцию в обеспечении финансового здоровья и экономической жизнеспособности государств. Поскольку налоговые администрации справляются с проблемами 21-го века, их способность адаптироваться и внедрять инновации будет ключом к их успеху в повышении экономического процветания и социального благосостояния.

Цель: основной целью данной статьи является исследование теоретических основ налогового администрирования и определение его роли в экономическом развитии, распределении доходов и макроэкономической стабильности. При этом в число целей также входит освещение потенциала развития налогового администрирования на фоне современных проблем и технологий.

Методология: статья в основном основана на теоретическом анализе, в рамках которого анализируются исторические данные и существующие экономические модели. Современные технологические применения в налоговом администрировании и их влияние уделены вниманием, а также различным структурам сбора налогов и их влиянию на экономику. развития сравнительно исследованы.

Научная новизна: это исследование охватывает аспекты применения новых технологий, таких как поведенческая экономика, искусственный интеллект и блокчейн, в налоговом администрировании. Эти технологии могут сыграть важную роль в повышении эффективности и обеспечении прозрачности налогового администрирования. Рассмотрев эти подходы, в статье предлагаются возможные направления создания более инновационных и эффективных налоговых систем.

Ключевые слова: налоговое администрирование, распределение доходов, процесс сбора налогов, прогрессивность налогообложения

Samaya Salahova

THEORETICAL FOUNDATIONS OF TAX ADMINISTRATION AND ECONOMIC NATURE OF TAX ADMINISTRATION

Summary

Tax administration is the cornerstone of a country's fiscal policy, ensuring the efficient collection of taxes essential for financing public services and infrastructure. The theoretical foundations of tax administration are deeply rooted in the economic theories and legal frameworks that guide its design and implementation. The purpose of this article is to explore the theoretical foundations of tax administration and how they relate to broader economic principles, as well as the impact of tax administration on economic growth, income distribution and economic inequality. It examines the economic nature of tax administration, emphasizing its impact on resource allocation, income distribution, and macroeconomic stability. For this purpose, the article addresses the historical stages of development of taxation and considers the role played by tax administration as a decisive aspect of the economy. This includes the process of administering and collecting taxes from individuals and businesses, and how changes in income tax affect the long run. Adopting the latest technologies, exploring the intricacies of behavioral economics, and promoting global cooperation are key areas that researchers can explore to improve the effectiveness of tax systems.

In summary, the theoretical foundations and economic nature of tax administration are integral to understanding its role in society. By exploring the complexities and nuances of tax administration, this article sheds light on its important function in ensuring the fiscal health and economic vitality of states. As tax administrations navigate the challenges of the 21st century, their ability to adapt and innovate will be key to their success in enhancing economic prosperity and social well-being.

Purpose: The main purpose of this article is to explore the theoretical foundations of tax administration and to determine its role in economic development, income distribution and macroeconomic stability. At the same time, highlighting the development potential of tax administration against the background of contemporary problems and technologies is also among the goals.

Methodology: The article is mainly based on theoretical analysis, and within this analysis: historical data and existing economic models are analyzed. Modern technological applications in tax administration and their impact are paid attention to, and different structures of tax collection and their impact on economic development are comparatively investigated.

Scientific Innovation: This study covers aspects of the application of new technologies such as behavioral economics, AI and blockchain to tax administration. These technologies can play an important role in increasing efficiency and ensuring transparency in tax administration. By reviewing these approaches, the article suggests possible directions for creating more innovative and effective tax systems.

Keywords: tax administration, income distribution, tax collection process, progressivity in taxation